XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ

3-7 EKİM 2022 /ANKARA

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER
II. CİLT

Türk - İslam Devletleri Tarihi

TÜRK TARİH KURUMU

XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ
II. CİLT

TÜRK - İSLAM DEVLETLERİ TARİHİ

XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 3-7 Ekim 2022

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

II. CİLT

TÜRK - İSLAM DEVLETLERİ TARİHİ

Hazırlayanlar

Abdullah Kaymak – Selin Eren – Semiha Nurdan –
Kübra Güney – Muhammed Özler

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VIII. DİZİ - SAYI: 38b
Sertifika No: 43191

XIX. Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022/Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler
II. Cilt
Türk - İslam Devletleri Tarihi

The XIXth Congress of Turkish History 3-7 October 2022/Ankara
Papers Presented at the Congress
Volume II
History of Turkish - Islamic States

Hazırlayanlar
Abdullah Kaymak – Selin Eren – Semiha Nurdan –
Kübra Güney – Muhammed Özler

e-ISBN: 978-975-17-5640-4 (Tk)
978-975-17-5643-5 (2.c)

DOI: 10.37879/9789751756435

Kapak Tasarımı
Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 • Fax: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr • emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Tasarım
Kuban Matbaacılık Yayıncılık
İvedik Organize San. Matbaacılar Sitesi
1514. Cadde No: 20 06190 İVOGSAN - ANKARA
Tel: 0 312 395 20 70 Faks: 0312 395 37 23
Sertifika No: 47331

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ

Cumhurbaşkanı

Sayın RECEP TAYYİP ERDOĞAN'ın

Koruyucu Başkanlığında

Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenmiştir.

XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ

KOMİTE BAŞKANI

Birol ÇETİN

HAZIRLIK KOMİTESİ

Birol ÇETİN
Hüseyin Murat YÜCEL
Ali Uzay PEKER
Bahattin ÇELİK
Hasan BABACAN
İbrahim TELLİOĞLU
Nadir ÖZBEK
Nihat KARAER
Tülay METİN
Yunus KOÇ
Güner DOĞAN
Selim ARGUN
Selin EREN
Abidin TEMİZER
Ahmet KILINÇ
Arif BİLGİN
Fatmagül DEMİREL
Hikmet ÖKSÜZ
İlyas KEMALOĞLU
Necdet HAYTA
Selim KARAHASANOĞLU
Üçler BULDUK
Zafer TOPRAK
Feridun BİLGİN
Abdullah KAYMAK

YAYIN KOMİTESİ

Yüksel ÖZGEN
(BAŞKAN)

Hüseyin Murat YÜCEL
Selin EREN
Kübra GÜNEY
Abdullah KAYMAK
Semiha NURDAN
Muhammed ÖZLER

SEKRETARYA

Semiha NURDAN
Muhammed ÖZLER
Kübra GÜNEY

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Abidin TEMİZER
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL
Prof. Dr. Ali SATAN
Prof. Dr. Ali TEMİZEL
Prof. Dr. Ali Uzay PEKER
Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN
Prof. Dr. Arif BİLGİN
Prof. Dr. Arzu TERZİ
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR
Prof. Dr. Ayhan CEYLAN
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK
Prof. Dr. Bahri ATA
Prof. Dr. Birol ÇETİN
Prof. Dr. Birsel KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Prof. Dr. Cengiz TOMAR
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Prof. Dr. Dinçer KOÇ
Prof. Dr. Ekrem KALAN
Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE
Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Prof. Dr. Erol ÖZVAR
Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR
Prof. Dr. Fatma Gül DEMİREL
Prof. Dr. Feridun EMECEN
Prof. Dr. Feyzan GÖHER
Prof. Dr. Gülden SARIYILDIZ
Prof. Dr. Hakkı Zafer TOPRAK
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. Hasan BABACAN
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN
Prof. Dr. Hatice ORUÇ
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Hülya TAŞ
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR
Prof. Dr. Hüsnü ÖZLÜ
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. İhsan FAZLIOĞLU
Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ
Prof. Dr. İlhami YURDAKUL
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU
Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ
Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN
Prof. Dr. Mahmud Erol KILIÇ
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. Makbule SARIKAYA
Prof. Dr. Mehmet Âkif AYDIN
Prof. Dr. Mehmet Akif KİREÇCİ
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Prof. Dr. Mesut AYAR

Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Prof. Dr. Mesut UYAR
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI
Prof. Dr. Murat KEÇİŞ
Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR
Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
Prof. Dr. Muzaffer TEPEKAYA
Prof. Dr. Nadir ÖZBEK
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Nedim İPEK
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Prof. Dr. Nihat KARAER
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ
Prof. Dr. Ömer METİN
Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Prof. Dr. Selda Kaya KILIÇ
Prof. Dr. Selim KARAHASANOĞLU
Prof. Dr. Selma YEL
Prof. Dr. Serdar SARISIR
Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN
Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Prof. Dr. Turgut YİĞİT
Prof. Dr. Tülay METİN
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ
Prof. Dr. Uğur ÜNAL
Prof. Dr. Üçler BULDUK
Prof. Dr. Yasemin AVCI
Prof. Dr. Yavuz ASLAN
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ
Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN
Prof. Dr. Zehra ASLAN
Doç. Dr. Abdurrahman BOZKURT
Doç. Dr. Abdurrahman Harun ÖZDAŞ
Doç. Dr. Ahmet KILINÇ
Doç. Dr. Alev GÖZCÜ
Doç. Dr. Bekir Tümen SOMUNCUOĞLU
Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU
Doç. Dr. Çiğdem ATAKUMAN
Doç. Dr. Elif Bayraktar TELLAN
Doç. Dr. Erdal ÇOBAN
Doç. Dr. Fahri MADEN
Doç. Dr. Fatma Rezzan ÜNALP
Doç. Dr. Feridun BİLGİN
Doç. Dr. Melike Sarıkçıoğlu ÖKTEN
Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK
Doç. Dr. Murat ÖZKAN
Doç. Dr. Mustafa UYAR
Doç. Dr. Selim ARGUN
Doç. Dr. Sevilay ÖZER
Doç. Dr. Sırrı Hakan KIRIMLI
Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK
Doç. Dr. Tolga BOZKURT
Doç. Dr. Ümmügülsüm POLAT
Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI
Dr. Öğr. Üyesi Güner DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Liaisan ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan BOŞDURMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN

İÇİNDEKİLER

BU CİLTTE BİLDİRİSİ OLANLARIN ALFABETİK LİSTESİ XI

SUNUŞ XIII

SEKSIYON II

TÜRK - İSLAM DEVLETLERİ TARİHİ

TÜLAY METİN: *Selçuklularda Meliklerin Eğitimi* 1

OSMAN G. ÖZGÜDENLİ: *Sultan Tuğrul Bey'in Bizans İmparatoru'na Bilinmeyen Bir Mektubu* 17

AHMET NURULLAH ÖZDAL: *Irak Selçukluları Devleti'ni Yıkıma Götüren Ekonomik Kriz ve Bu Krizin Nedenleri* 45

BÜLENT ÖZKUZUGÜDENLİ: *Büyük Selçuklu Sultanı Alp-Arslan'a Ait Bir Tayin Menşûru* 83

SİNAN TARİFCİ: *Sultan Sencer Devrine Ait Resmî Vesikalara İstinaden Büyük Selçuklularda Valilik Müessesesine Dair Bazı Değerlendirmeler* 117

AYŞE BEYZA ERCAN: *Türk-Moğol Tarihinin Merkezinde Bir Kadın: Tamta Mhargrdzeli* 143

NARGİZ ALİYEVA: *Azerbaycan'da Selçuklular Döneminde Hıristiyanlığın Yeri* .. 167

ESRA ÇIPLAK: *Memlûklerde Eğitim ve Tören Alanları: Meydanlar* 189

RIDVAN YİĞİT: *Memlûk Vakıf Araştırmalarına Bir Katkı: Siryakus Vakfı* 211

NESLİHAN DURAK: *Baburlu Sarayında Kadın* 225

MÜSLÜME MELİS SAVAŞ: *Babürlü Saray Kadınlarının Güzellik Algısı ve Giyim-Kuşamları* 241

ALTAY TAYFUN ÖZCAN: *İlteber Almış ve Egemenliğinin Dönüşüm Süreci* 277

İLNUR M.MİRGALEEV: *İslam Tarihinin Bir Parçası Olarak Altın Orda Tarihi* 289

MEHMET ŞEKER: *Karesi Beyliğinin Kültür Hayatına Dair Bir Eser: Risâletü'l-İslâm* 303

KENAN ZİYA TAŞ: *Yunus Emre'nin Yaşadığı Coğrafyaya Dair Yeni Belge ve Bilgiler* 319

AYŞE ATICI ARAYANCAN: *Akkoyunlu Yönetiminde Gülşenîyye Tarikatı'nın Etkileri* 339

İBRAHİM TELLİOĞLU: *Trabzon Rum Devleti'nin XIII. Yüzyıldaki Sınırları* .. 369

ÖNER TOLAN: *X. Yüzyılda Bizans-Arap Sınırında Yeni Bir Askeri-İdari Birim: Armeniaka Themata* 387

SEVTAP GÖLGESİZ KARACA: *Ruhban Sınıfından Olmayan Cenovalı Bir Yazarın Gözünden Haçlı Seferleri* 415

İBRAHİM DUMAN: *Ortaçağ İranı'nda Bir Silâh ve Çelik Üretim Merkezi: Çâhek* 451

LAMİYA GAFAR-ZADA: *Metaphoric Meaning of Sir Robert Sherley's Exotic Appearance: From the History of Anglo-Safavid Relations* 473

Baburlu Sarayında Kadın

Neslihan Durak*

Özet

Hindistan tarihinin en önemli dönemlerinden biri şüphesiz ki, Babür'ün bu ülkede büyük bir siyasi teşekkül tesis etmesiyle başlar. Babürlüler, 1526'dan Hindistan'ın İngiliz hâkimiyeti altına girdiği 1857'ye kadar üç yüz yılı aşkın süre bu ülkeyi yönetecektir. Bu Türk devleti Hindistan tarihine siyasi, iktisadi ve kültürel alanda pek çok katkı yapmıştır. Eski Türk devletlerinde olduğu Baburlu sarayında da kadın üstün bir konumda ve toplumsal yaşamın içinde yer alır.

Baburlu sarayında kadınlar oldukça önemli siyasî görevler üstlenmişlerdir. Bu yüzden hem XV.-XVI. yüzyılda Hint alt kıtasında tarihin en büyük devletlerden birini kuran Zahirüddin Muhammed Babur ünlü hatıratında hem de kızı Gülbeden Begüm hatıratında sadece erkeklere değil hanedana mensup tüm kadınlar hakkında da ayrıntılı bilgiler verir. Onların kaderi ile yakından ilgilenir ve kadınlara karşı daima korumacı bir yaklaşım sergiler. Babur saltanatının ilk yılında kendisini tahttan indirmek isteyen, babasının yadigârı olarak yanında tuttuğu Hasan Yakûb Bey'in darbesinden anneannesi İsen Devlet Begim sayesinde kurtulur. Gelişmeler karşısında Babur büyükannesini, "Kadınlar arasında, fikir ve tedbir hususunda, büyük annem İsen Devlet Begim gibi bir kadın az bulunurdu. Fevkalâde akıllı ve tedbirli idi. İşlerin çoğu ona danışılarak yapılırdı." sözleriyle över. Darbe olayında da alınacak tedbirler İsen Devlet Begim başkanlığında gerçekleşen bir toplantıda görüşülmüş ve onun onayından sonra uygulamaya konulmuştu.

Türk-Hint İmparatorluğunda kadınların bilhassa sanat eserlerinde ve mimaride önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Sarayda resim yapmayı ve şiir sanatını öğrenen kadınlar, harem sisteminin varlığının olmasına rağmen sosyal hayattan ve siyasetten çekilmiyordu. Babur hükümdarlarının dikkati çeken özellikleri ise eş, kız veya akrabaları kadınlar için ölmez eserler dikmeleri, hatta şehirler vücuda getirmeleridir. Babür sülâlesi mensupları Orta Asya'daki sanat sevgisini ve ince zevki Hindistan'a getirmişler ve inşa ettikleri yapılara yansıtmışlardır. Bu bağlam da tebliğimizde Babürlü sarayında kadın ve rolü ele alınacaktır.

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya/TÜRKİYE, neslihan.durak@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0672-5128,
DOI: 10.37879/9789751756435.2023.10

Anahtar Kelimeler: Babürlü İmparatorluğu, Gülbeden Begüm, İsen Devlet Begim, Zahirüddin Muhammed Babur.

Women in Baburlu Palace

Abstract

Undoubtedly, one of the most important periods in the history of India begins with the establishment of a large political organization in this country by Babur. The Baburs would rule this country for over three hundred years, from 1526 until 1857, when India came under British rule. This Turkish state has made many contributions to the history of India in the political, economic and cultural fields. In the Baburlu palace, as in the old Turkish states, women are in a superior position and in social life.

In the Babur palace, women assumed very important political duties. Therefore, XV.-XVI. Zahirüddin Muhammed Babur, who founded one of the largest states in history in the Indian subcontinent in the century, gives detailed information not only about men but also about all women belonging to the dynasty in his famous memoirs and in the memoirs of his daughter Gülbeden Begüm. He is very interested in their fate and always shows a protective approach towards women. In the first year of Babur's reign, he survived the coup of Hasan Yakub Bey, who wanted to dethrone him and kept him as his father's heirloom, thanks to his grandmother, Isen Devlet Begim. In the face of the developments, Babur said to his grandmother, "Among women, a woman like Isen Devlet Begim, my grandmother, was rare in terms of ideas and precautions. He was extremely smart and cautious. Most of the work was done in consultation with him." praise him with his words. The measures to be taken in the event of the coup were discussed at a meeting chaired by Isen Devlet Begim and were put into practice after his approval.

It is known that women played an important role in art and architecture in the Turkish-Indian Empire. The women, who learned painting and poetry in the palace, did not withdraw from social life and politics despite the existence of the harem system. The striking features of the Babur rulers are that they erected immortal works for their spouses, daughters or relatives, and even created cities. The members of the Babur dynasty brought the love of art and fine taste in Central Asia to India and reflected it in the buildings they built. In this context, the woman and her role in the Babur palace will be discussed in our paper.

Keywords: Baburlu Empire, Gülbeden Begüm, İsen Devlet Begim, Zahirüddin Muhammed Babur.

Baburlu Sarayında Kadın

Toplumsal cinsiyet bakımından kadın ve erkeğin davranış biçimi aynı zamanda bir toplumun sosyal ve kültürel tavrını da yansıtmaktadır. Türk sosyal teşkilatı dönem, mekân ve edindiği yeni kültürel değerlerle bir kısım değişim ve dönüşümler yaşamış olmakla birlikte kadının toplum içindeki statüsü en ileri seviyede olmuştur. Erken yaşlardan itibaren erkek çocuklarla aynı eğitime tabi tutuldukları için küçük yaşlarından itibaren ata binip, kılıç kuşanan Türk kadını, evinin hanımı olmakla birlikte ihtiyaç hâsıl olduğunda evinin geçimi için ava çıkan, içinde varlığını sürdürdüğü toplumun özgürlüğünü korumak için savaşan bir donanıma sahiptir. İşte bu kültürel değerlerle yetişmiş olan Türk hükümdarları, idareleri altındaki kadınların yetişmesi için her türlü imkân sağlarken devletin çeşitli kademelerinde bu kadınlardan istifade etmeyi de adeta bir gelenek haline getirmişlerdi. XVI. yüzyılın büyük kahramanlarından olan Babur Şah (1483-1530)[1] da Türk boy ve devletlerine yüzlerce yıldır ev sahipliği yapan Hindistan'a gelerek iktidarını tesis ettiğinde geçmişten getirdiği bu kültürel değerlerle hareket etmiştir.[2] Onun adına izafeten Baburlular Devleti adıyla tesis edilen bu hâkimiyetin sınırları bugünkü Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan'ı içine almaktadır. Dil, edebiyat, sanat ve kültüre büyük önem veren Baburlu Devletinde Babur Şah'tan itibaren devlet, sanat ve mimaride en ileri seviyeye ulaşırken birbirinden kıymetli sanat değeri yüksek eserler Hindistan şehirlerini süslemiştir. Minyatürden bahçe sanatına kadar pek çok alanda muazzam gelişmelerin yaşanması, Baburluları devrin en gözde imparatorluğu haline getirmiştir. Kısa sürede bu denli büyük ve nüfuz sahibi bir imparatorluğa dönüşen Baburlu Devletinin teşekkülünden itibaren kadınlar, son derece önemli bir pay sahibi olmuştur. Söz konusu devletin teşekkülünde Türkistan'da kurulan Türk devletleri örnek alındığı için kadınların da sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın içerisinde yer almasına önem verilmiştir. Hanedan mensubu olan çocuklar cinsiyeti ayırt edilmeksizin yetişkin oluncaya kadar aynı şartlarda eğitim aldıklarından kadınlar da erkeklerle aynı akademik donanıma sahiplerdi. Bu durum tabii olarak ülkenin geneline yayılmış; bahse konu dönemde kadınlar arasında ticaret, beşeri ve fen bilimlerinin yanı sıra sanatın her alanına dair olan ilgiyi arttırırken kadınların da bu alanlarda öne çıkmasını sağlamıştır.

1 Fergana hükümdarı Ömer Şeyh Mirza'nın ölümünden sonra amcası ile yaptığı mücadeleyi kaybeden–Zahüriddin Muhammed Babur, 1504'te Kabil, 1519'da Pencab ve 1524 yılından itibaren Delhi ve çevresine seferler düzenleyerek bölgeyi kontrolü altına almıştır. Bk. Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 1 vd.

2 E.Konukçu, "Babürlüler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) IV*, İstanbul 1991, s. 400 vd.

Bu dönemde kadınlar için *begüm, hanım, ağa, ake, ağe, ağaçe, biği veye beygi, bige, bike, beyge, bibi* başta olmak üzere onları özel hissettirecek pek çok farklı unvanlar kullanılmaktaydı.[3] Bununla birlikte Hindistan'da kurulan Türk hâkimiyetlerinde olduğu gibi bu dönemde de Babur soyundan gelenler için *begüm*, diğerleri için de genel olarak *hanım* unvanı kullanılmıştır.[4] Saraya gelin olarak getirilen begüm sultanlar, genellikle Timurlu soyundan veya bölgenin önemli yöneticilerinin kızlarından seçilmekteydi. Bu soylu kızlar beraberlerinde çok kıymetli çeyizler getirirlerken onların gelişini kutlamak için sarayda ihtişamlı düğün merasimleri düzenlenirdi. Hindistan'a aynı zamanda entelektüel bir çehre de kazandıran Babur, iktidarını tesis ederken kadınların da siyasi, sosyal ve kültürel hayatın içerisinde önemli roller üstlenmelerine imkân vermiştir. Bu sebepledir ki bahse konu dönemde özellikle ülkedeki imar işleri, ticari faaliyetler, iktidarın teşekkül ve işleyişi başta olmak üzere hanedan mensubu kadınlarının çok daha etkin ve söz sahibi oldukları görülmektedir. Babur İmparatorluğunun teşekkülünde öncelikle adını duyuran hanımlardan biri İsen Bike Devlet Begüm olup zekâsı, ileri görüşlülüğü ve muhakeme kabiliyeti ile adeta devrin bilgeleri arasında yer almıştır. Nitekim torunu Babur'un kişiliğinin gelişmesinde, iktidara hazırlanmasında, her türlü tehdit ve tehlikelere karşı korunmasında, tüm ideal ve iktidar mücadelelerinde rolü dikkat çekicidir.

Çağataylı Yunus Han'ın hanımı olan İsen Bike Devlet Begüm, kızı Kutluğ Nigar Begüm ile Ömer Şeyh Mirza evlendikten sonra Endican'da onların yanlarında kalmaya başlamıştır. Babur'un bebekliğinden itibaren yetiştirilmesi hususuyla annesi Kutluğ Nigar Begüm ve babası Ömer Şeyh Mirza'dan ziyade bizzat büyükannesi İsen Bike Devlet Begüm ilgilenmiştir. Bu sebeple Babur'un nazarında büyükannesi her daim kıymetli olmuştur. Babası Ömer Şeyh Mirza'nın erken yaşlarda, ani bir şekilde ölümü üzerine küçük yaşta büyük bir sorumluluk üstlenmek zorunda kalan Babur, büyükannesi sayesinde karşı karşıya kaldığı meselelerin üstesinden gelebilmiştir. Daha da ötesi İsen Bike'nin akıllı, dirayetli ve tedbirli yaklaşımları sonuncunda ona liderlik kapıları açılmaya başlamıştır. Torununun moral ve motivasyonunu yükseltmek için zaman zaman ona ders niteliğinde Çingiz Han ve Emir Timur'un hikâyelerini anlatan İsen Bike Devlet Begüm, bu dönemde iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle mücadele eden kişilere

3 Gülbeden, *Hümayunnâme*, nşr. Abdurrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 15.

4 Niccola Manucci, *Historia Do Mogor or Mogul India II*, İng. nşr. William Irvine, Indian Texts Series, London 1907, s. 333.

karşı torununu liderlik savaşına hazırlamaya çalışırken zaman zaman kendi can güvenliğini de tehlikeye atmak zorunda kalmıştır.[5] Ancak dirayet ve ferasetiyle, her türlü zorluğun üstesinden gelmeyi başardığı gibi torununun da ideal ve arzularını gerçekleştirmesi için onun her anında yanında yer almıştır. İsen Devlet Begüm, Babur'u diğer kardeşleri de dâhil olmak üzere bütün rakiplerine karşı korumayı başararak iktidara taşırken devlet kadrolarının teşekkülünde de bizzat kendisi söz sahibi olmuştur. Güvenirliğinden emin olmadıklarını Babur'un yanından uzaklaştırırken sadakatinden emin olduğu beyleri önemli görevlere atamak suretiyle torununun etrafında güvenli ve güçlü bir devlet kadrosu kurmuştur.[6] Kendisi için böylesine destek olan bu hanımı tabii olarak herkesten çok seven Babur, hatıratında *kadınlar arasında fikir ve tedbir hususunda büyükannem İsen Devlet Begüm gibi bir kadın az bulunurdu. Fevkalade akıllı ve tedbirli idi. İşlerin çoğu ona danışılarak yapılırdı* [7] diyerek büyükannesinin kendisi ve iktidarı için ne kadar önemli olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Babur'un hayatında önemli yere sahip olan bir diğer kadın ise annesi ve aynı zamanda İsen Bike Begüm'ün kızı Kutluğ Nigar Hanım'dır. Kutluğ Nigar Hanım da etrafındakiler tarafından sabrı ve dirayetli duruşuyla tanınırken her daim Babur Şah'ın yanında yer alan muktedir bir hanım olarak 1500 kişilik bir orduya da sahipti. O da tıpkı İsen Devlet Begüm gibi Babur'un zorlu coğrafyalarda geçen mücadelelerle dolu savaşları sırasında, gezilerinde ve devletin siyasi problemlerinin çözümü gibi hususlarda daima oğluna destek olmuştur.[8] Babur, hatıratında özellikle kazaklık ve fetret dönemlerinde Kutluğ Nigar Hanım'ın kendisine büyük destek olduğunu belirtirken annesinin hayatındaki yerine de vurgu yapmak istemiştir. Ancak Kutluğ Nigar Hanım, 1505'de vefat ettiği için oğlunun bundan sonraki başarılarını görememiştir.

5 Mukherjee, *Royal Mughal Ladies and Their Contributions*, Gyan Publishing House, New Delhi 2001 s. 116; Fernand Grenard, *Bâbur*, nşr. Orhan Yüksel, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 16.

6 Rivayetlere göre İsen Bike Devlet Begüm, siyasi karışıklıkların olduğu bir dönemde bir bey tarafından tutsak edilerek bir subayın haremine verilmişti. Ancak gece subay yanına geldiğinde İsen Bike, subayı hançerleyerek öldürdükten sonra kapının önüne çıkmış ve Yunus Bey'in hanımı olduğunu, isterlerse öldürebilecekleri söylemiştir. Bu durum karşısında bey onun yiğitliği karşısında hayran kalarak kendisini bağışlayıp serbest bırakmıştır. J. P. Roux, *Büyük Moğolların Tarihi Babur*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 146 vd.

7 Babur, *Baburnâme (Babur'un Hatıratı)*, nşr. Reşit Rahmeti Arat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 37.

8 Mukherjje, *age.*, s. 116; Rekha Mısra, *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)*, Munshiram Manoharlal Publishers, Delhi 1967, s. 18.

Büyük fatih Babur Şah'ın başarılı olmasında payı olan bir diğer hanım ise büyük ablası Hanzade Begüm'dür. O da siyasi meselelerin çözümünde kardeşi Babur'un en büyük yardımcılarından biri olmuştur. Hanzade Begüm, özellikle kuzeyde yükselen Türk liderlerle münasebetlerde elçilik yaparak bu süreçte ortaya çıkan gelişmeleri kardeşinin lehine çevirmeye çalışmıştır. Ablasının bu gayret ve samimiyeti karşısında Hanzade Begüm'ü *Padişah Begüm* unvanıyla onurlandıran Babur Şah, ona olan saygı, sevgi ve muhabbetini göstermek istemiştir.[9]

Babur Şah'ın aile efradındaki kadınlar hakkında bilgi bulunmakla birlikte evlendiği kadınlar ve bunların gerek saray gerekse devlet hayatındaki rollerine dair çok bilgi bulunmamaktadır. Bazıları çok kısa süreli olmakla birlikte Babur, Zeynep Sultan Begüm, Ayşe Sultan Begüm, Masume Sultan Begüm, Bibi Mübarek, Gülruh Begüm ve Mahım Begüm adlarında pek çok hanımla evlenmiştir. Bahsi geçen isimlerin yanı sıra İran Şahı Tahmasb tarafından Babur'a gönderilen Gülnar Ağaça ve Nargül Ağaça gibi bir kısım hanımların da haremde varlığı bilinmektedir. Bu hanımlar arasında Babur'un en sevgiyle bağlandığı, aynı zamanda oğlu Hümayun'un da annesi ve baş hatun statüsüne sahip olan Mahım Begüm yer almaktadır. Kaynaklarda 1506'da Babur Şah ile evlenen ve beş çocuk dünyaya getiren Mahım Begüm hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Esas adı bilinmemesine rağmen Babur'un Mahım Begüm'e *Hazreti Akam* şeklinde hitap ettiği kaynaklarda görülmektedir. Babur Şah, kayıtlarında Mahım Begüm'ü fikrini söylemekten korkmayan, vahşi, bağımsız bir kadın olarak tanımlar. Hatta Mahım Begüm, Babur'u uzun askeri seferleri sırasında kendisini ve haremini ihmal ettiği için azarlaması ile tanınır. Onun Babur Şah ile birlikte 1511'deki Semerkand seferi başta olmak üzere Belh, Bedahşan, Kabil, Kandahar gibi pek çok sefer ve seyahate iştirak ettiği ve Şii olmasından dolayı özellikle İran ile ilişkilerin gelişmesinde arabulucu konumuyla büyük katkısı olduğu görülmektedir.[10]

Babur Şah'ın 1530 yılında ölümünü müteakip başa geçen oğlu Hümayun Şah'ın (1530-1556) da özel ve siyasi hayatında saraydaki baş hatunu Bike Begüm olmak üzere annesi ile diğer hanımlarının rolü büyüktür. Babasının iktidarı sırasında devlet meselelerinde aktif rol oynayan annesi Mahım Begüm, bu dönemde sağlık problemleri yaşadığı için oğluna gerekli desteği verememiştir.

Hacı Begüm olarak da anılmaya başlayacak olan Bike Begüm ise Humayun ile 1527'de evlenmiştir. Baş Hatun vasfına sahip olan Bike Begüm, iyi eğitim

9 Babur, *age.,* s. 16; R. Mısra, *age.,* s. 19.

10 Gülbeden, *age.,* s. 124; J.P Roux, s. 416 vd.; Mukherjje, *age.,* s. 118.

görmüş, tıp ve tedavi hususunda derin bir bilgiyle donanmış, evliliği boyunca Hümayun'dan saygı ve sevgi görmüş önemli bir şahsiyettir. Hümayunun hayatına tesir eden diğer önemli bir isim ise onun 1541'de evlendiği ikinci hanımı Hamide Begüm'dür. Ayrıca Naib Subadar'ı püskürterek Kabil'i tek başına yöneten, Celalabad'da Munim Han'ı yenen hırslı bir kadın olan Mah Çiçek Begüm de Hümayun'un üçüncü hanımı olarak 1546'da padişahla evlenmiş ve onun hayatına tesir etmiştir. Her ne kadar Mah Çiçek Begüm üçüncü eşi olsa da karısı Hamide Begüm, Hümayun Şah'ın yanında aktif olarak yer almıştır. Kaynaklarda Hamide Begüm ile evlendikten sonra Babur'un padişah unvanını aldığı ve hutbe hariç tüm hükümdarlık gerekliliklerini yerine getirdiği kaydedilmektedir.[11] Hümayun Şah'ın iktidarı döneminde ona destek olan hanımlardan biri de halası Hanzade Begüm olmuştur. Yeğeninin hürmet ile sevgisini kazanmış olan Hanzade Begüm, özellikle Baburlu Devleti'nin Özbek ve Türkmenlerle ilişkilerinde adeta bir elçi olmuştur. Nitekim onun hayatının son yirmi yılı Hümayun'un siyasi meselelerine yardım etmekle geçmiştir.[12]

Saraydaki kadınların entelektüel seviyelerinin yüksekliği bu dönemde görülmekte olup Hümayun Şah'ın yeğeni Selima Sultan Begüm bu hususla ilgili önemli bir örnektir. Fars dili ve edebiyatına vakıf olan Selima Sultan Begüm'ün *Gizli* mahlasıyla yazdığı ve şiirlerinin toplandığı divanı bu hususta en önemli eserlerdendir.[13] Hümayun'un hayatında önemli bir konumda yer alan bir diğer kişi de kardeşi Gülbeden Begüm'dür. Gülbeden Begüm, Hümayun ile ayrı annelerden doğmuşlarsa da Mahım Begüm, onu da kendi evladı gibi yetiştirmiştir. Bu durum Gülbeden ile Hümayun arasında çocukluklarından itibaren yakın bir bağın tesisini sağlamıştır. Sarayın entelektüel ortamından en iyi şekilde istifade etmeyi başaran Gülbeden Begüm, Türkçe ile Farsçaya hâkim olup şiir, hat ve inşâ gibi sanat dallarında yetenekliydi. Akıllı ve ileri görüşlü bir hanım olan Gülbeden Begüm, kardeşi Hümayun'a ithafen *Hümayunnâme* adlı eseri kaleme almıştır. Devrin en önemli kaynaklarından biri olarak tarihe geçecek olan bu eser, Babur'un son yılları, Hümayun devrindeki hanedan mensupları, sarayda geçen olaylar ve harem hayatına dair bilgiler vermesi yönünden önemli bir ana kaynaktır. Dönem açısından önemi keşfedilen eserin başta Türkçe olmak üzere pek çok dile de çevirisi yapılmıştır.

11 S. K. Banerji, *Humayun Badshah*, Oxford University Press, London 1938, s. 60; Bayur, *age.*, s. 166.

12 Gülbeden, *age.,* s. 181; R. Mısra, *age.*, s. 20.

13 S. M. Jaffar, *Education in Muslim India*, IAD Oriental Series: 16, Idarah-i Adabiyat-i Delli, India 2009, s. 193.

Hümayun'un vefatı üzerine hanımlarından Bige Begüm/Hacı Begüm tarafından Delhi'de inşa ettirilen türbesi devrin şaheserlerinden olup Taç Mahal'in mimarisine ilham teşkil edecek erken bir başyapıt olarak kabul edilir. Kendisini eğitimi himaye etmeye adayan Bike Begüm, Hümayun'un türbesinin yanına bir de medrese inşa etmiştir.

Hükümdarlığı döneminde yeni yönetim anlayışı ve sıra dışı fikirleri ile öne çıkan Ekber Şah'ın (1556-1605) da iktidarı döneminde saraydaki hanımların devlet idaresinde etkin rol oynadıkları görülmektedir. Ekber Şah'ın dini siyasetinin bir parçası olarak kadınların unvanlarında bir kısım farklılıkların olduğu dikkati çeker. Örneğin annesi Hamide Begüm; *Meryem Mekânî, Meryem ez Zamanî* unvanlarıyla ünlenmiş olup ticari işletmeleri, hac ziyaretlerini gemileriyle desteklemesiyle tanınmıştı. Geniş bir ticaret ağının yöneticisi olarak ülkenin en büyük tüccarları arasında yer alan Meryem Mekânî, 1200 ton ağırlığında bir ticaret gemisine sahip olup gelirlerinin önemli bir kısmı ile camiler ve bazı kamu binalarını inşa ettirmişti. Bu sebeple o da diğer Baburlu hanımları da benzer şekilde saygınlık ve itibara sahip olmuştur.[14]

Yönetimde görev alacak pek çok erkeğe rağmen zaman zaman hanedan mensubu hanımların idari görevler aldıkları da görülmektedir. Mesela1581'de Kabil valisi Muhammed Hâkim'in isyan etmesi üzerine Kabil'e giderek şehri tekrar ele geçiren Ekber Şah'ın onu affetmekle birlikte vali olarak üvey kız kardeşi Begtünnisa'yı ataması bu hususa bir örnek teşkil eder. Bu dönemde Kabil'in idaresine atanan Begtunnisa, şehri yönetmeyi başardığı gibi hem Abdullah Han Özbek hem de Muhammed Hâkim'in faaliyetlerine karşı Ekber Şah'a destek olmuştu. Yine bu dönemde Salime Sultan da siyasi olaylarda öne çıkan saraylı hanımlardandır.[15] Bu zaman diliminde Baburlu sarayında misafir olarak bulunan Monserrate; Ekber Şah'ın, kızının eğitimine büyük önem verdiğinden bahsetmektedir.[16] Ekber Şah'ın hanımı Portekiz ve Hollanda'ya Surat ile Hindistan'dan temin ettiği baharatlar ile birlikte kumaş ticaretini de bizzat yürütmekteydi. Yönetimde kadınlara bir kısım hak ve yetkiler veren Ekber Şah döneminde, kadınların sarayı *Gülalbar* adı verilen

14 William Foster, *Letters Received by the East India Company from its Servant in the East*, Transcribed from the 'Original Correspondence' Series of the India Office Records, Vol. II. (1613-1615), London 1897, s. 213.

15 Mısra, *age.*, s. 31 vd.

16 Father Monserrate, *The commentary of Father Monserrate S.J on his journey to the court of Akbar*, nşr. J. S. Hoyland, London 1922, s. 203.

bir kapı ile korunmaktaydı. Gülalbar'ın Kapısı çok sağlam kilit ve anahtarlarla emniyete alınmış muhafazalı yerlerdi.[17]

Ekber Şah'ın ölümünü müteakip başa geçen Cihangir Şah (1605-1627) da eşi Mihrunnisa'ya *Nur Mahal* yani saray ışığı, *Nur Cihan* kâinatın ışığı manasında unvanlar vererek ona olan duygularını ifade etmeye çalışmıştır. Nur Cihan, tüm Baburlu hanımları arasında en çok hatırlanan ve en güçlüsüdür. Saray hatunları arasında Nur Cihan'ın ayrıcalıkları ve devlet idaresindeki rolünün daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Harem'i yönetmek, hükümdara danışmanlık yapmak gibi görevler onun için sıradan işler olmuştur. O iyi bir eğitime sahip olmasının yanı sıra mali konulara vakıf, cömert ve zekiydi. Aynı zamanda gemiler aracılığıyla Portekiz, Hollanda başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine kumaş ile baharat ticaretinin sevk ve idaresini bizzat kendisi yapmaktaydı. Bu sebeple dönemin en zengin tüccarları arasında yer almakta olup kendi adına para bastırıp dağıtma hakkına da sahipti. Yine kendisi Bengal ve Butan'dan gelen tüccarlardan ayakbastı parası alınması için kanun çıkaracak kadar büyük yetkileri elinde tutmaktaydı.[18] Bahse konu dönemde Nur Cihan'ın saray içerisindeki nüfuzunun farkına varan İngilizler, Hindistan'ın zengin ticari ürünlerine sahip olabilmek için onunla yakınlık kurmaya çalışmışlardır. Nitekim 1624 yılında Nur Cihan'ın destekleriyle İngilizlerin ticari faaliyetleri için bir ferman çıkarılmıştır.[19] Bu durum İngiliz elçilerinden Edward Terry ve Thomas Roe'nun saraya kadar girebilmesine, Baburlu İmparatorluğu ile ticari anlaşmalar tesis ederken Babur sarayı ve çevresi hususunda daha muhteviyatlı bilgiler edinme fırsatı vermişti. Roe, kayıtlarında Nur Cihan ile dostluk kurduğu intibaını uyandırmaya çalışmıştır.[20]

Ticari başarılarının yanı sıra vergiye bağlanmış olan geniş topraklara da sahip olan[21] Nur Cihan Sultan, devlet meselelerine vakıf bir kişi, dahası devletin resmi

17 Simmi Jain, *Encyclopedia od Indian Women Throygh the Ages II*, Kalpaz Publication, Delhi 2003, s. 150.

18 Mısra, *age.*, s. 59 vd.

19 Ellison Banks Findly, *Nur Jahan Empress of Mughal India*, Oxford University Press, Oxford-New York 1993, s. 131.

20 Edward Terry, *A Voyage to East India*, Printed by T.W.for J.Martin and J. Allstrye, London 1777, s. 406; Sir Thomas Roe, *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul 1615-1619 As Narrated in His Journal and Correspondence*, Edited From Contemporary Records By William Foster, B. A, Volume II, London1899, s. 436, 444; William Foster, *The English Factories in India 1642-45: A Calendar of Documents in the India Office*, Westminster, Oxford the Clarendon Press, London 1913, s. 148.

21 Jahangir, *Tuzuk-i-Jahagiri*, *Memoirs of Jahangir from the First to the Twelfth Year of His Reign*, Vol. I, (trans. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, London 1909, s. 380.

memuru olarak Darşan'da, Cihangir'in yanında oturup halkın talep ve arzularını dinlemekteydi.[22] 1626'da Kâbil valisi Mehabet Han'ın isyan etmesi üzerine harekete geçen Cihangir'in yenilerek esir düşmesi üzerine Nur Cihan, fil üzerinde ordusunu bizzat kendisi komuta ederek kocasını kurtarmıştır.[23] Kendisiyle birlikte babası İtimadüd Devle, kardeşi Asaf Han ve Timurlu mirzası Hürrem de Cihangir Şah üzerinde muazzam bir nüfuz ve etkiye sahiptiler. Öyle ki Nur Cihan, saraya girer girmez babası İtimadüd Devle'yi başvekilliğe, kardeşi Asaf Han'ı teşrifat vezirliğine getirirken, kendi yeğenini Şah Cihan'a, önceki kocasından olan kızını ise Cihangir'in yeğeni Şehriyar'a vererek saraydaki gücünü bir hayli arttırmıştır.[24] Hatta bir kısım kaynaklarda Cihangir'in *ben saltanatı Nur Cihan Begüm'e verdim, bir okka şarap ve yarım okka etten başka bir şeye ihtiyacım yoktur* dediği rivayet edilmektedir.[25]

Cihangir Şah'tan sonra tahta çıkan Şah Cihan (1627-1658) döneminde Baburlu hanımlarına dair öne çıkan en önemli bilgi Mümtaz Mahal ile ilgilidir. Onun hanımına olan saygı ve sevgisi dünyaya yayılmıştır. Melike-i Zaman ve Mümtaz Mahal, *sarayın sevgili süsü* olarak tanınan Ercümend Banu adlı hanımına büyük bir tutkuyla bağlanmıştır. Şah Cihan hükümdar olmadan önce de onunla birlikte Dekken, Mevar, Bengal ve Telingena bölgelerine yapılan gezi ve seferlere katılan Mümtaz Mahal, bu dönemde de kocası iktidar olduktan sonra da devletin siyasi meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu dönemde Baburlu Devleti'nin mühürleri Mümtaz Mahal'e emanet edildiği gibi hazırlanan resmi belgelere mühür vurma yetkisi de ona verilmişti. Bu durum aynı zamanda Mümtaz Mahal'in ülke meselelerine yakından vakıf olmasını sağlamıştı.

Şah Cihan, Burhanpur'da çıkan bir isyanı bastırmak üzere ordusuyla birlikte yola çıkarken mutat olduğu üzere Mümtaz Mahal de ona eşlik etmiştir. O sırada dokuz aylık hamile olan Mümtaz Mahal, Burhanpur'a ulaştıktan kısa bir süre sonra on dördüncü doğumunu yaparken otuz sekiz yaşında hayatını kaybetmiş ve cenazesi defnedilmiştir. Onun ölümünden sonra yaşadığı acıyı uzun süre atlatamayan Şah

22 Baburlularda hükümdarın sabah namazından sonra pencereden halkı selamlama merasimine *"Darşan"* adı verilmektedir. Bk. Harbans Mukhia, *The Mughal of India*, Blackwell Publishing, Oxford 2004, s. 173.

23 Foster, *age.*, s. xvii.

24 Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 88

25 S. Mukherjee, *age.*,,s. 140; J. F. Richard, *Bâbür Türk İmparatorluğu*, *Tarih, Kültür, Teşkilat*, nşr. Y. Tekin, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 139; Bayur, *age.*, s. 167.

Cihan, *Padişah Begüm*, *Begüm Sahib* gibi hitaplarla onu anmaya devam ederken[26] Mümtaz Mahal'e karşı duyduğu sevgisini yansıtabilmek için Yamuna Nehrinin kıyısında bir türbe yaptırmaya karar vermiştir. Dünyanın en büyük mimarları tarafından 1632'de inşasına başlanan türbe, 1652 yılında tamamlandıktan sonra Mümtaz Mahal'in kabri buraya taşınmıştır. [27]

Eşi benzeri olmayan bu eserin inşasında parlak, ince mavi damarları olan beyaz mermer kullanılmıştır. Yüz binlerce akik, sedef, firuze, kırk iki zümrüt, yüz kırk iki yakut, altı yüz yirmi beş pırlanta ve elli adet inci gibi en değerli mücevherlerle süslenen Taç Mahal, aynı zamanda sahip olduğu mimari özellikleri bakımından da dünya mimarisinin en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Nitekim sahip olduğu mimari, sanat ve estetik özellikleri sebebiyle 1983 yılında *Hindistan'daki Müslüman sanatının mücevheri ve dünya mirasının evrensel olarak hayranlık uyandıran başyapıtlarından biri* olarak UNESCO Dünya Mirası listesine alınmıştır.

Bu dönemin önemli hanedan hanımlarından bir diğeri de Cihanara Begüm olup babası Şah Cihan ile arasındaki bağ çok kuvvetliydi. Kaynaklar Cihanara'nın da donanım ve kapasitesi sayesinde sarayda söz sahibi olduğunu, onun *Begüm Sahib, Padişah Begüm* gibi unvanlarla anıldığını kaydederler.[28] O da annesi Nur Cihan gibi hacılarla birlikte ticari ürünleri taşımak için Cidde ve Surat'tan Avrupa'nın bazı bölgelerine kumaş, baharat, mücevher gibi kıymetli ürünleri satmak için büyük bir gemi filoya sahipti. Bu dönemde Hollandalı tüccarlar borçlarını tahsil etmek ve nişanlarını almak için genellikle divan ve hizmetçiler aracılığı ile Cihanara Begüm'e başvurmaktaydı.[29] Aynı zamanda mimarlık alanında da eğitimli ve kabiliyetli olan Cihanara Begüm, Şahcihanabad'daki Kale-i Mübarek'in Lahor kapısının açıldığı tarafta dükkânların yer aldığı kapalı çarşının projesini bizzat kendisi yapmıştı. Ayrıca Avrupa ve Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen tüccarlar için bir de kervansaray inşa ettirmişti. Saray hanımlarının mevcut yeteneklerine ek olarak şair ve sufi olan Cihanara Begüm, kadınlar için Agra'da Cuma mescidi yaptıran ilk kişi olarak tarihe geçmiştir. Cihanara Begüm, devlet otoritesinin taht mücadelesi çerçevesinde zarar görmemesi için kardeşleri Evrengzib ve Dara arasında yaşanan ihtilafları önlemek adına büyük çaba sarf etmiştir. Bununla birlikte Dara'nın

26 Mısra, *age.*, s. 41, 60.

27 Bayur, *age.*, s. 169, 511 vd.

28 E. Konukçu, "Cihanara Begüm", *DİA*, C VII, s. 536

29 Karuna Sharma, "A Visit to the Mughal Harem: Lives of Royal Women", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 10 Jul 2009, s. 164; Mısra, *age.*, s.46; Konukçu, "Cihanârâ Begüm", s. 536.

tarafında yer alarak iktidardaki tavrını da ortaya koymuştur. Yönetim işlerinde başarılı olduğu gibi ilmi bakımdan da donanımlı olan Cihanara Begüm, iyi derecede Farsça bilmekte olup *Mü'nidü'ş-ervâh, Sâhibbiye* adlarıyla kaleme aldığı eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Yine Sirmur racası Budh Parkash'a gönderdiği Farsça mektupları da devrin meselelerine ışık tutması bakımından büyük önem arz etmekte olup bu mektuplar H.A. Rose tarafından neşredilmiştir.[30]

Saraylı hanımların devlet işlerine müdahale etmesi tabi karşılandığı için Evrengzib (1658-1707) de iktidara geçerken özellikle Rüşenara Begüm başta olmak üzere diğer kardeşleriyle birlikte hareket etmiştir. Bunların yanı sıra onların kızları da devletin siyasi meselelerine doğrudan müdahale edebilme yetkisine sahiplerdi. Nitekim 1658'de Şah Navaz Han'ı tutukluluktan Evrengzib'in kızı Zebunnisa Begüm kurtarmıştır.[31] Baburlu sarayı kadınlarına bakım ürünleri vs gibi kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamaları için düzenli olarak ödemeler yapılırken zaman zaman bayram ve kutlamalarda hükümdarlar tarafından bir kısım hediyeler de takdim edilmekteydi. Hükümdarın soylu hanımlara toprak bağışlama uygulaması ise Babur Şah tarafından başlatılmış olup sonraki dönemlerde de devam ettirilmiştir. 1605'de Cihangir Şah zamanında ise hanedan soyundan olan kadınlara ödenen örtülü ödenek %20'den %100'lere kadar yükseltilmiştir. [32] Baburlu iktidarının hanımları devletin siyasi meselelerine doğrudan müdahil olabildikleri gibi devletin mimari ve bir kısım imar işlerinde de söz sahibiydiler. Örneğin 1620 yılının sonralarında Mümtaz Mahal tarafından düzenlenen Bağ-ı Cihanara, 1621'de Cihangir'in eşi Nur Cihan tarafından düzenlenen Bağ-ı Nur Efşan adlı bahçeler ileride Baburlu saray bahçelerinin gelişiminde adeta rol model olmuşlardır.[33]

Baburlular da *mahal, şebistân-ı hâs ve şebistân-ı ikbâl* adı verilen harem, Türk-İslam geleneğine benzer bir şekilde gelişmiştir. Harem çeşitli büyüklükteki bina, koğuş ve daireden müteşekkil olup, her köşk ile dairenin kendine ait yol, geçit, çeşme, depo ve bahçeleri bulunmaktaydı. Bu mekânlar ihtişamlı bir biçimde döşenirken, köşk ve daireler hanımların mevkilerine göre belirlenirdi. Şehzadelerin köşkleri diğerlerine göre küçük olmakla birlikte ihtişamları diğerlerinden geri kalmazdı.

30 Konukçu, "Cihanârâ Begüm", s. 537; Mısra, *age.,* s. 44; Richard, *age.*, s. 167.

31 Mısra, *age.,* s. 47, 50; Richard, *age.,* s. 198.

32 Ebu'l Fazl Allami, *Ain-i Akbari I*, İng. nşr. H. Blochmann, The Baptist Mission Press, Calcutta 1873, s. 100.

33 Ebba Koch, "Mughal Palace Garsens from Babur to Shah Jahan", *Muqarnas XIV: An Annual on The Visual Culture of The Islamic World*, Leiden 1997, s. 147.

Baburlu haremine dair özellikle Cihangir ve Şah Cihan zamanlarındaki görüntüsü üzerine birçok tasvir yapılmıştır.[34] Baburlu kadınlarının sarayda zaman zaman ziyafet ve eğlenceler tertip ettiği görülmekte olup bu merasimlerin geneli hükümdarların annelerinin sarayında düzenlenmekteydi. 1541'de Hümayun Pat'da iken, Dildar Begüm'ün büyük bir eğlence düzenlemesi, Mahım Enege'nin 1561'de oğlunun evlilik merasiminde büyük bir ziyafet tertip etmesi, Nur Cihan Begüm'ün de çeşitli vesilelerle pek çok ziyafete ev sahipliği yapması kadınların bu yöndeki faaliyetlerine örnek teşkil etmektedir.[35] Ayrıca Nevruz gibi büyük merasimlerde ülkedeki kuyumculardan bakkallara kadar geniş kitlelerin yer aldığı meydanlara Baburlu sarayındaki kadınlar da iştirak etmekteydi.

Netice itibarıyla saray begümlerinin Baburlu İmparatorluğunun ilk dönemlerinde kadınların kendilerini kocalarıyla eşit statüde gördükleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple de erkeklerden daha fazla olmasa da en az erkekler kadar eşit statüye sahip olmuşlardır. 1695 yılında Hindistan'a gelen ve gördüklerini kayıt altına alan Careri, Baburlu kadınlarının eşleriyle birlikte ava gitmelerine, askeri seferlere iştirak etmelerine şaşırmış olmalı ki bunu eserinde belirtmek durumunda kalmıştır.[36]

Dönem üzerine kaleme alınan bir kısım araştırma eserlerde saraydaki hanımların hayatlarının katı kurallarla sınırlandırıldığı, dışarı çıkarken peçe ile yüzlerinin kapatıldığı, saray içinde ise lüks ve konforlu bir hayatlarının olduğu ifade edilmektedir. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki kadınların yüzlerini peçe ile kapatmalarının temel sebebi onların katı kurallarla sınırlandırılmalarından ziyade dönemin kültürel yapısıyla alakalıdır. Üstelik Gülbeden Begüm, kayıtlarında Hümayun'un saray kadınlarının erkeklerle serbest bir şekilde görüşebildiğini, polo oynayıp erkek kıyafetlerini giyebildiklerini, müzik aletleri çaldıklarını bizzat ifade etmektedir.[37] Gülbeden Begüm'ün farklı yerlerinden toplayarak kendine ait kütüphane kurmasından da anlaşılacağı üzere devrin kadınlarının entelektüel seviyeleri de oldukça ileri düzeydeydi.[38] Saray hanımlarının kıyafetleri ile ilgili

34 Faraz Anjum, *Strangers Gaze: Mughal Harem and European Travellers of the Seventeenth Century*, Pakistan Vision Vol. 12 No.1, June 2011, s. 70 vd.

35 Mısra, *age.,* s. 97.

36 Peter Mundy, *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia II*, The Hakluyt Society, London 1914, s. 238; Careri, *Indian Travels of Trevanot and Careri*, edt. Surendranath Sen, The National Archives of India, New Delhi 2011, s. 184.

37 Gülbeden, *The History of Humayun (Humâyûn-nâma)*, İng. nşr. A. S. Beveridge, The Royal Asiatic Society, London 1902, s. 120

38 Mukherjee, *age.*, s. 16; F.E. Keay, *Ancient Indian Education*, Oxford University Press, London 1918, s. 138.

diğer bir husus ise minyatürlerde görülen giyim şekilleridir. Minyatürlerde, hükümdar hanımları genel olarak Orta Asya ve İslami usullere göre giyindiği çizilmekle beraber bazen *Sare* denilen, vücuda sarılan tek bir kumaştan yapılmış kıyafetlerle de görülmektedir. Örneğin; Ekber'in annesi bir minyatürde yerli Hint kıyafetiyle görülürken, Hümayun devrine ait minyatürlerde ise Orta Asya kıyafetleriyle görünmektedir. Muhtemeldir ki, Ekber dönemindeki bu değişikliğin nedeni Hindulara yakın bir politika izlenmesidir. Baburlu Devletinin tebaası arasında da ticaretle uğraşan kadınların yanı sıra beşeri ve fen bilimlerine dair alanlarla birlikte devrin sanat dallarının hemen hepsiyle uğraşan kadınların sayısı bir hayli çoktu. Nadire Banu, Sahifa Banu, Rukiye Banu gibi hanımlar Ekber ve Cihangir döneminin ünlü ressam kadınlarından bazıları olup bunların sanat faaliyetleri saray tarafından desteklenmekteydi. [39]

Evrengzib'in vefatını müteakip Baburlu Devleti hızlı bir şekilde gücünü kaybetmeye başlarken saraydaki kadınların da yetki ve otoriteleri zayıflamıştı. Bununla birlikte Baburlu hanedanlığı Hindistan'da büyük bir hâkimiyetin kahramanı olarak arkalarında büyük bir kültür hazinesi bırakmışlardı. Dünyanın önde gelen fatihlerinden olan Babur Şah'ın ileri görüşlülüğü ile başlattığı bir gelenekle yönetim elitinde önemli yetkilere sahip olan kadınlar, vermiş oldukları destekle Baburlu İmparatorluğunu, siyaset, ilim, kültür, mimari ve sanatın hemen hemen her alanında Hindistan'ı en ileri seviyeye taşımışlardır. Kendileri de çeşitli ilim ve sanat dallarıyla meşgul olan Baburlu hükümdarları, hanedanlığın kız çocuklarını da adeta hükümdar adayı gibi yetiştirirken yönetimin her alanında istifade etmişlerdir. Bu sebeple devletin siyasi sınırlarının genişlemesinden ticaret, ilim, kültür ve sanata kadar hemen her alanda muazzam gelişmelerin yaşanmasında Baburlu hanımlarının gözle görülür etkisi olmuştur.

39 Mısra, *age.*, s. 300; Angbin Yasmin, "Middle Class Women in Mughal India", *Proceedings of The Indian History Congress*, Vol 75, Aligarh 2015, s. 295 vd.

Kaynaklar

Anjum, Faraz, *Strangers Gaze: Mughal Harem and European Travellers of the Seventeenth Century*, Pakistan Vision Vol. 12 No. 1, June 2011, s. 70-113.

Babur, *Baburnâme (Babur'un Hatıratı)*, nşr. Reşit Rahmeti Arat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Banerjı, S.K., *Humayun Badshah*, Oxford University Press, London 1938.

Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

Bıyıktay, Halis, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Careri, *Indian Travels of Trevanot and Careri*, ed. Surendranath Sen, The National Archives of India, New Delhi 2011.

Ebu'l Fazl Allami, *Ain-i Akbari I*, İng nşr. H. Blochmann, The Baptist Mission Press, Calcutta 1873.

Findly, Ellison Banks, *Nur Jahan Empress of Mughal India*, Oxford University Press, Oxford-New York 1993.

Grenard, Fernand, *Bâbur*, nşr. Orhan Yüksel, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

Gülbeden, *Hümayunnâme*, nşr. Abdurrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

Gülbeden, *The History of Humayun (Humâyûn-nâma)*, İng. nşr. A. S. Beveridge, The Royal Asiatic Society, London 1902.

Jahangir, Tuzuk-ı-Jahagiri, *Memoirs of Jahangir from the First to the Twelfth Year of His Reign*, Vol. I, trans. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, London 1909.

Jaın, Simmi, *Encyclopaedia of Indian Women Through The Ages II*, Kalpaz Publications, Delhi 2003.

Keay, F. E., *Ancient Indian Education*, Oxford University Press, London 1918.

Koch, Ebba, "Mughal Palace Gardens From Babur To Shah Jahan", *Muqarnas XIV: An Annual on The Visual Culture of The Islamic World*, Leiden 1997, s. 143-165.

Konukçu, E., "Babürlüler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* C IV, İstanbul 1991, s. 400-404.

Konukçu, E., "Cihanârâ Begüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C VII, İstanbul 1993, s. 536-537.

Lal, K.S., *The Mughal Harem*, Aditya Prakashan, New Delhi 1988.

Manuccı, Niccolao, *Historia Do Mogor or Mogul India II*, İng. nşr. William Irvine, Indian Texts Series, London 1907.

Mısra, Rekha, *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)*, Munshiram Manoharlal Publishers, Delhi 1967.

Mukherjee, Soma, *Royal Mughal Ladies and Their Contributions*, Gyan Publishing House, New Delhi 2001.

Mukhia, Harbans, *The Mughal of India*, Blackwell Publishing, Oxford 2004.

Mundy, Peter, *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia II*, The Hakluyt Society, London 1914.

Richards, J.F., *Bâbür Türk İmparatorluğu Tarih, Kültür, Teşkilat*, nşr. Yasin Tekin, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Roux, J. P., *Büyük Moğolların Tarihi Babur*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

Sharma, Karuna, "A Visit to the Mughal Harem: Lives of Royal Women", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 10 Jul 2009, s. 155-169.

Roe, Thomas, *The Embassy Of Sir Thomas Roe To The Court Of The Great Mogul 1615-1619 As Narrated In His Journal And Correspondence, Edited From Contemporary Records By William Foster*, B. A, Volume I, Vol. II, London 1899.

Terry, Edward, *A Voyage to East India*, Printed by T.W.for J.Martin and J. Allstrye, London 1777.

Von Noer, F.A.G., *The Emperor Akbar I*, Thacker Spink & Co., Calcutta 1890.

Yasmin, Angbin, "Middle Class Women in Mughal India", *Proceedings of The Indian History Congress*, Vol 75, Aligarh 2015, s. 295-306.